

Türk Nöroloji Dergisi Editoryal Kurulu CSE*'nin Temel Politikalarını Tanır

MENFAAT ÇATIŞMALARI VE AKRAN DEĞERLENDİRMESİ SÜRECİ

Hedef

Akran değerlendirmesinde menfaat çatışması ile ilgili politika ve yöntemler geliştirmek için biyomedikal dergilere yararlı kılavuzluk sunmak.

Tanım

Yaygın olarak kullanılan bir Amerikan sözlüğü (Webster's 9th New Collegiate Dictionary) menfaat çatışmasını "güvenilmesi gereken bir konumda olan bir kişinin özel menfaatleri ve resmi sorumlulukları arasındaki çatışma", şeklinde tanımlıyor. Bilimsel yayıncılıkta metnin yazarı, değerlendirici ve editör "güvenilmesi gereken bir konumda olan" kişilerdir.

Yayıncılıkta menfaat çatışmaları bir yazarın, editörün veya değerlendirmenin tarafsızlığı veya uygun olmayan kararlara yol açabilecek çatışmalı veya rekabetçi menfaatlara sahip olduğu bir durum olarak tanımlanabilir.

Menfaat çatışmaları sadece potansiyel veya algılanan menfaat çatışmaları olabilir, hatta potansiyel çatışmalar olmayabilir de.

Bir menfaat çatışmasının fiili olarak var olup olmadığı belirlenmesi son derece zor ve çoğunlukla üzerinde tartışılabilir olabilir. Menfaat çatışması olması potansiyelinin tanınması ise, genellikle daha kolaydır; genellikle bu olağan bir durumdur ve mevcudiyetlerinden çok, tarafsızlık ve çatışmaların tanımlanmasında veya görülmesinde olabilecek başarısızlık endişe konusu olmaktadır. Bu başarısızlık, menfaat çatışması potansiyeline duyarsızlık yansıtır ve bunun bir yazar, değerlendirici veya editörde görülmesi endişe kaynağıdır.

İdeal olarak, bulgularını sunarken yazarlar ve değerlendirirken de editörler ve değerlendiriciler tamamen objektif davranırlar. Bu süreçlerin hepsi tarafsızlığa açıktır. Kişisel, siyasi, mali, akademik ve dini görüşler objektifliği sayısız şekillerde etkileyebilir. Yazarın, editörün veya değerlendiricinin önündeki zorluk ise, menfaat çatışmasının yol açtığı tarafsızlıkların potansiyelini görmek ve gerekli tedbirleri almaktır.

Mali Çatışmalar

Potansiyel mali menfaat çatışması durumunun en belirgin türü, ticari bir ürünün inceleme altında olması ve yazarın, editörün veya değerlendiricinin ürünün değerlendirilmesinin belli bir yönde gitmesinden yarar sağlayacak durumda olmasıdır. Örneğin, belli bir ürünün araştırılması konusunda bildiri yazar bir yazar, aynı zamanda ürünü üretmekte olan şirkette hisse sahibi ise, değerlendirme olumlu çıktığı takdirde kâr etme durumundadır. Kâr amaçlı bir kurumun hesabına çalışan bir araştırmacı ürünle ilgili araştırmaya göre daha az direkt bir ilişki içindedir, ama gene de ürün iyi performans gösterirse faydanlanma

durumunda olabilir. Bu örneklerde bireyin "özel menfaati" (örn. mali menfaati) onun "resmi sorumlulukları" (örn. bilim adamının gerçeği ortaya çıkartma sorumluluğu) ile potansiyel çatışma halindedir.

Daha önce araştırmacının para almış olduğu (örn. danışmanlık veya serbest meslek ücreti veya konuşma ücreti şeklinde) bir kar amaçlı kurumun ürününü araştırmacının çalışma yapması ise, biraz değişik ele alınabilir. Artık değerlendirme ve araştırmacının bekleyebileceği kişisel kazanç arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Buna rağmen, geçmişte de olsa, ödemelerin varlığı araştırmayı etkileyebilir ve menfaat çatışması sunma potansiyeli olarak addedilmelidir.

Yukarıda verilen örnekler; araştırmalarının sonuçlarını bildiren yazarlar, araştırma dışı yazarlar, tarama ve fikir yazıları olabilir, ama bu durumların arasında değerlendiricilerin bir metni değerlendirmesi veya editörlerin de bir bildiri kabul edip etmemesi de söz konusu olabilir. Yazarın, editörün veya değerlendiricinin bakış açısından mali menfaat çatışması üzerinde bazı ince farklılıklar vardır, ama temel prensipler hepsine uygulanabilir. Ürün üretimi ve satışı yapan ticari bir kuruluş araştırmaya mali destek verdiği zaman bazı dergiler araştırmayı anlatan metinlere bakmayı bile reddediyorlar. Bazı dergiler makalelerin veya değerlendirme yazılarının potansiyel mali menfaat çatışması sahibi olabilecek bireyler tarafından yazılmasına izin vermemekte, bu tür yazıların yorum ve yargı değerlerine özellikle dayalı olduğunu düşündükleri için menfaat çatışması ve taraf tutma potansiyelinin özellikle sorunlu olacağı görüşünü savunmaktadır.

Mali Olmayan Menfaat Çatışması

Bir çok görüş - birçoğu arasında entelektüel, politik, akademik ve dini - "özel menfaatler" teşkil edebilir. Yazarın, editörün veya değerlendiricinin önündeki zorluk ise, bu tür çatışma potansiyellerini ve mali unsurlar içerenleri tanımak ve gerekli olanı yapmaktır. Tamamen objektif olmak her zaman mümkün olmayabilir, ancak adil ve uygun davranışlarda bulunulması beklenmelidir. Örneğin, dini veya diğer ahlaki nedenlerden dolayı kürtaja son derece karşı olan bir değerlendirici araştırmada retal doku kullanımını tanımlayan bir metni objektif bir şekilde değerlendirmekte zorluk çekebilir. Veya aynı zamanda bir fakülte başkanı olan bir editör de kendi fakültesinden gelen metinler hakkında objektif bir şekilde kararlara varmakta zorlanabilir, zira kendi fakültesinin akademik dünyada ilerlemesi açısından editörün "özel bir menfaati" olacaktır.

Açıklama

Menfaat çatışmalarını - mali veya mali olmayan tanınmanın ve çözmenin yolu açıklamadır: metin teslim edildiği zaman editöre açıklama ve bildiri yayımlandığı zaman okura açıklama. Editöre açıklama yapılması onun değerlendirme yaparken tüm şartlardan haberdar olmasını, okura yapılan açıklama ise, çalışmayı doğru bir şekilde yorumlayabilecek bilgiye sahip olmasını sağlayacaktır.

Potansiyel mali menfaat çatışmasının açıklanması profesyonel değer yargısının bütünlüğünü ve kamunun kendisine güvenini sürdürecektir.

*CSE: Council of Science Editors

Açıklama bilim adamlarının gereksiz yere mali kazançtan dolayı etkilendiği anlamına gelmemektedir. Bu tür durumlarda açıklama yapılırca, okur bilinçli bir karar verebilir, zira araştırmancının mali kazanç kaygısıyla uygun olmayan bir etkiye tabi kaldığını tespit etmek zordur. Okurları bilgilendirmek derginin sorumluluğundadır. Bazıları ise, zorunlu mali açıklamanın bir metnin değeri üzerinden yargılanmasını önlediğini öne sürmekte. Bu tür açıklamaların, sadece mali unsurların yazarları etkilediği ve tüm yazarların etkilendiği gibi bir hatalı varsayıma dayalı olduğuna inanıyorlar. Ayrıca açıklamanın haksız yere okurda yazara karşı bir önyargı uyandırdığına da inanıyorlar. Bk. Rothman J.J. Menfaat Çatışması: Bilimde Yeni McCarthy'cilik Dalgası. JAMA 1993;269:2782-2784.

Yazarlar

Bir çok dergi bildirilen çalışmanın mali desteğinin de sunulan metin ile birlikte açıklanmasını istiyor. Aşağıda değişik dergilerin "Yazarlar için Bilgiler" bölümlerinden alınan bazı örnekler verilmiştir: Science için sunulacak olan metinlerin kontrol listesinde "yazarın profesyonel veya mali bağlılıklarının sunumu taraflı olarak etkileyebilmesi hususunda her türlü bilginin" dahil edilmesini gerektiren bir madde bulunuyor. Journal of the American Medical Association (JAMA) tüm yazarların "herhangi bir kuruluş veya varlık ile bağlılık veya mali katılım ve metinde tartışılan konuyla ilgili doğrudan mali menfaat (istihdam, danışmanlık, hisse mülkiyeti, serbest meslek ücreti, bilirkişilik, varolan veya gelecekteki patentler gibi)" durumunu açıklayan bir beyan imzalamalarını şart koşuyor. Obstetrics and Gynecology benzer bir dil kullanıyor ve üç yıllık bir zaman kısıtlaması belirleniyor. Çoğu dergi politikası yazarların metinlerini teslim ettikleri zaman ilgili mali menfaatlerini açıklaması talebinde bulunuyor. Daha sonra editörün sorumluluğu ise, bu bilgiyi yorumlamak ve nihai olarak bildiri kabul edildiği takdirde, okuyucuya nasıl iletileceğine (eğer iletilecekse) karar vermektir. Akran değerlendirmesi süreci esnasında yazarın mali menfaat açıklaması nasıl ele alınmalı? Dergilerin bu hususta değişik politikaları var. Bazıları mali açıklama bilgisini de değerlendirmeye veriyor ve bildirin bilimsel niteliğinin yanında bunun da değerlendirilmesini istiyor. Ancak, o zaman değerlendiricinin yazarın mali menfaati konusundaki görüşü editörün kararında aşırı bir rol oynayabilir ve bir nevi yayın taraflılığına yol açabilir. Diğer dergiler ICMJE (Uluslararası Tıp Dergileri Editörleri Komitesi) tarafından önerildiği şekilde, değerlendirme süreci esnasında bu bilgileri gizli tutuyor ve ancak bilimsel değer kanıtlandıktan sonra editör tarafından hesaba katılmasını öngörüyor (belki bu hususta da dışarıdan değerlendirme alınıyor). Bu yaklaşımla sorunu açıkça tanımlanabilir parçalara bölme avantajı sunuyor.

Okurların potansiyel menfaat çatışmalarını bilme hakkı var. Dergileri en çok ilgilendiren hususlar mali ve bunların açıklanması genellikle en kolay. Ancak, mali çatışmalar her zaman açıklamasız kolayca algılanmayabilir. Mali çatışmaların içine maaşlar, danışmanlık ücretleri, serbest meslek ücretleri, hisse veya öz kaynak menfaatleri ve fikri mülkiyet hakları (patentler, telif hakları, kar payları) da girebilir. Bir çok dergi metinlerinin konusyla ilgili olarak yazarların potansiyel mali menfaat çatışmalarını beyan etmelerini şart koşuyor. Bazı dergiler yazarların çalışmalarını etkileyebilecek herhangi bir varlıkla olabilecek herhangi bir mali menfaatini açıklamasını istiyor.

Yazarlar bu potansiyel menfaat çatışmalarını açıklamakla sorumlu. Dergiler olası menfaat çatışmalarını araştırmakla sorumlu değil ve yazarlara "polislik" yapmaları beklenmiyor. Ancak dergi editörleri menfaat çatışması olasılığına karşı dikkatli olmalıdır, zira yazarlar bunları beyan etmeyebilir. Yazarın mali menfaat çatışmalarını açıklamaması, okurun bu potansiyel taraflılık kaynağını bilme hakkı ile çatışıyor. Bu bilgiler belli bir sponsorluğun araştırmacıyı gereğinden fazla etkileyip etkilemediğini ve araştırma bulgularının aksi takdirde olabileceğinden değişiklik olma durumuna karar vermesine yardımcı olur.

Açıklama Belgesi Örnekleri

The Journal of the American Medical Association "Yazarlık kriterleri ve sorumluluğu, mali beyan, telif hakkı tahsisi ve kabul" konularında mali açıklamayı şart koşuyor. "Mali beyan - Konuyla veya metinde bahsi geçen malzemelerle doğrudan mali bir menfaati olan bir kuruluş veya varlıkla olabilecek bağlantı veya mali katılımının (istihdam, danışmanlık, hisse mülkiyeti, serbest meslek ücreti, bilirkişilik gibi) aşağıda açıklanmış olduğunu onaylarım. Bu araştırmaya yapılan herhangi bir mali proje desteği metinde bir teşekkür olarak tanımlanmıştır." Obstetrics and Gynecology her yazarın mali beyan konusunda bir bölümü de metine eklemelerini gerektiren bir anlaşma imzalamasını şart koşuyor: "Bir ek şeklinde açıklananlar haricinde, bu metinde tartışılan konu ve malzemeler ile doğrudan mali menfaati olan herhangi bir kuruluşta son 3 yıldan beri mali bir bağlılığım (istihdam, danışmanlık, hisse mülkiyeti veya serbest meslek ücreti gibi) olmadığını onaylarım."

Science sunum kontrol listesinde şu ifadeye yer veriyor:

"Ayrıca metninizde birlikte: ...sunuma peşin hüküm getirmesi algılanabilecek yazarın profesyonel ve mali bağlantıları hakkında herhangi bilgi verilmelidir."

Bazı dergiler (örn., New England Journal of Medicine and Obstetrics and Gynecology) başyazı ve makale yazarlar için hiçbir mali menfaat çatışmasına izin vermiyor, zira analiz yazıları büyük ölçüde yorum ve yargıya açık. Yorum yazılarında okurlar için menfaat çatışmalarını algılamanın zor olduğu düşünülüyor.

En azından bir dergi (Obstetrics and Gynecology) mali konuları, yayınlanan metnin ön sayfasında gösterilen bir "çağrı" kutusu ile açıklıyor. Editör mali menfaat çatışmasının açıklanması gerektiğini düşündüğü zaman, yazara bilgi veriyor ve "mali açıklama" beyanının nasıl yazılacağını bildiriyor. Yazarlardan herhangi birinin belli bir ürün veya şirket ile mali bağlantıları varsa ve tebliğ de bu ürün veya şirketi kayıyor gibi yorumlanabileceyse, bu durum geçerli oluyor. Metnin kabulü de yazarın beyanatı kabulüne bağlı oluyor.

Değerlendiriciler

Değerlendiriciler ile ilgili menfaat çatışmasına mali konuların yanında rekabet, akademik, bilimsel ve teknolojik yarışma ve felsefi değerler ve inançlar da giriyor. Değerlendiricilerden bir metni değerlendirmeleri istendiği zaman, özellikle menfaat çatışmasına dikkat etmeleri talimatı verilmeli. Bilhassa söz konusu olan sahada uzman oldukları için (akran oldukları için) değerlendiricilerin de mali veya başka şekilde menfaat çatışmaları olabilir. Burada konu bir çatışmanın varlığı değil, çatışmanın değerlendiricinin metni adil ve objektif bir şekilde değerlendirmesini kısıtlamaya yol açacak olması. Adil ve objektif değerlendirme yapamayacaklarsa, dergiler değerlendiricilerin kendilerini diskalifiye etmesi talimatını vermelidir. Değerlendiricilerin bu konuda soruları olduğu takdirde, bu konuyu editöre danışmalıdırlar. Bir çok dergi bu konuya genel ve açık uçlu önerilerle yaklaşıyor. Diğer taraftan, JAMA potansiyel menfaat çatışmalarını açıklamak üzere değerlendiricilerin bir form doldurması şartı koşuyor. Böylece değerlendiricinin konuyu düşünmesi ve bu tür bir çatışmanın olup olmadığı konusunda doğrudan bir açıklama yapması sağlanmış oluyor. Bazı değerlendiriciler daha önce başka bir dergi için aynı metni değerlendirmişlerse, bir çatışmanın var olduğunu düşünüyorlar. Değerlendirici halen metni objektif olarak değerlendirebileceğine inanıyorsa, bir çok editör metni tekrar aynı değerlendiriciye göndermeyi tercih ediyor. Bu değerlendirici metnin düzelmiş olup olmadığını anlamak için iyi bir konumda.

Editörler

Derginin sayfalarını oluşturan katkıların en yüksek standartta olmasını sağlamak ve bunu sürdürmekten, bunun yanında da derginin kendi bütünlüğünü korumaktan dergi editörü sorumludur. Editörler birincil olarak dergiye sunulan tüm metinlerin adil bir değerlendirmeden geçmesini ve tarafsız yayınlama kararları alınmasını sağlamak ile sorumludurlar. Editörler yayın için öngördükleri metinler ile ilgili kişisel mali katılım içinde olmamalıdır. Kendisiyle ilgili potansiyel bir menfaat çatışmasının konu olduğu bir metnin söz konusu olduğu durumlarda, editör kendisini karar verici rolünden diskalifiye etmelidir. Bazı dergiler editörlerin bir metnin yayınlanmasında etki yapabilecek her türlü işte editörlerin mali menfaatlerinin olamayacağını şart koşmaktadır. Diğer dergiler ise, editörlerin her yıl mali beyan formları imzalamasını talep etmektedir. Editörler ayrıca, yerel meslektaş veya dostlarının sunularını veya kendi dini inançlarına aykırı sunuları değerlendirmekten kendilerini alıkoyabilirler. Örneğin, yakın bir meslektaş tarafından yazılan bir metin ile ilgili değerlendirme sürecinde, bir editör sürece katılmayabilir. Bu tür durumlarda, metnin değerlendiricilerinin kim olduğunu bilmeyen editör, genellikle bir misafir editör veya eş-editörün değerlendirme sürecine nezaret etmesini ister. Misafir editör, bu durumda metinle ilgili nihai kararı verir. Bazı editörler derginin yayın kurulu üyeleri tarafından sunulan metinleri değerlendirmeyi bir çatışma addediyorlar ve bir misafir editörün bu metinlerle ilgili süreci yönetmesini isterler. Editörler de sonuçta insandır ve değerlendirici ve yazarların maruz kaldığı aynı peşin hüküm ve ikilemlere tabidirler.

Öneriler

Yayıncılık Politikaları Komitesi aşağıdaki önerilerde bulunmaktadır:

- Dergilerin yazarlardan açıkça araştırma için tüm fon kaynaklarını açıklamalarını istemesi ve bu bilginin yayınlanan bildirin teşekkür bölümünde dahil edilmesi.
- Metin sunusunun kapak yazısında dergilerin yazarlardan diğer potansiyel menfaat çatışmalarını bildirmelerini istemesi.
- Dergilerin makalenin yanında mali menfaatleri veya desteği de yayınlamaları. Editör de yayınlanan tebliğ ile okurların bilmesini istediği tüm mali destek veya menfaat çatışmalarını belirten bir tanım veya mektup ile okurlara bilgi vermeye karar verebilir. Metnin birinci sayfasında bu bilgi bir dipnot olarak yayınlanmalıdır.
- Üçüncü bir şahıs tarafından ortaya çıkartıldığı zaman, dergilerin açıklanmayan çatışmaların nasıl ele alınacağı ve okurlara nasıl anlatılacağı konusunda bir politikası olmalıdır.
- Yayıncıdan sonra fark edilen açıklanmamış mali menfaatler ile ilgili olarak dergilerin bir politika ve aksiyon planı olması gereklidir. Editörler "Finansla Menfaati Gizleme" ilanı yayınlamayı seçebilir.
- Tüm yazarlar, editörler ve değerlendiriciler potansiyel menfaat çatışmalarını açıklamalıdır. Yazarlar ve değerlendiriciler editöre açıklama yapmalı; editör de potansiyel menfaat çatışmalarını yayın komitesi veya eşdeğer bir makama bildirmelidir.

Bizim görüşümüzce, daha fazla beyan vermek, daha az vermektense daha iyidir. Yazarların katkısı ile, editörler potansiyel çatışmalar ile ilgili olarak okurların hangi bilgileri bilmesi gerektiğine karar verebilir. Şu soruyu sorun: "Bu gerçekler açıklanmazsa ve daha sonra başka bir yolla ortaya çıkarsa, utanç veya suçlanmaya yol açarlar mı?" Çatışmaların metin üzerindeki potansiyel etkileri ile ilgili bilinçli yargıda bulunmaları için gerekli bilgiye sahip olmalarını sağlamak üzere, okurlar ve yayın kadrosu menfaat çatışmaları konusunda bilgilendirilmelidir.